
Krešimir
PERAČKOVIĆ

DVA POGLEDA NA
HRVATSKU
PRIVATIZACIJU:
DOMAĆA JAVNOST I
MIGRANTI-POVRATNICI
O PRIVATIZACIJI

U istraživanje o stavovima hrvatske javnosti o procesu privatizacije uključena je kao zaseban uzorak i skupina vanjskih migranata-povratnika¹ (usp. Skupina autora, 1998) Nastojalo se istražiti **kako povratnici doživljavaju i ocjenjuju dosadašnju privatizaciju te da li se pri tom razlikuju od ostalih građana koji nisu nikada iseljavali.** Pretpostavljalo se da bi njihovi stavovi mogli ujedno odražavati i viđenje hrvatskih iseljenika – potencijalnih povratnika u svezi s problemima privatizacije.

Pošlo se od hipoteze da skupina povratnika bez obzira na sve unutarnje razlike (sociodemografske razlike, različita dužina boravka u migraciji te različite zemlje iz kojih su se vratili) ima nekoliko zajedničkih iskustava: 1) **iskustvo migracije** ili iskustvo druge/treće generacije u stranoj zemlji) 2) **iskustvo adaptacije** ili asimilacije u imigracijsku sredinu te 3) **iskustvo povratka** i reintegracije. Ta iskustva ih razlikuju od ostalih građana i može se pretpostaviti da su upravo u tome ključne psiho-socio-kulturne razlike koje ih čine kao skupinu jedinstvenom i različitom od ispitanika koji su reprezentirali hrvatsku javnost.

Kako su rezultati statističkih analiza potvrdili da zaista postoje različita mišljenja između te dvije skupine ispitanika i te su razlike statistički značajne, pokušao se *post festum* definirati pojam *migrantskog iskustva*, što je mogući teorijski okvir za objašnjenje dobivenih razlika.

Ekonomska asimilacija ili profesionalna socijalizacija – Okvir mogućeg teorijskog koncepta

Migrantsko iskustvo hrvatskih vanjskih migranata

Može li se *migrantsko iskustvo* uopće definirati i operacionalizirati kao neki općeniti socijalnopsihološki ili socio-kulturni pojam? Skupina autora (Mesić, 1991. str 94) iz Instituta za migraciju i narodnosti provela je neposredno

prije raspada bivše države istraživanje o hrvatskim vanjskim migrantima. Za potrebe svojeg istraživanja oni su operacionalizirali migrantsko iskustvo kao migrantov odnos prema postignutom materijalnom standardu s jedne strane, a s druge strane psihičku relaciju prema inicijalnim i kasnijim problemima kulturne integracije u imigracijsko društvo. Već u jednom od prvih znanstvenih istraživanja hrvatskih vanjskih migranata² (Baučić, Maravić, 1971), istraživači su nastojali *izmjeriti* to migrantsko iskustvo usporedbom uvjeta rada i zaradom u inozemstvu u odnosu na zemlju (kako bi istražili motivaciju za eventualni trajni povratak u zemlju). Kasnije, 1977. J. Županov govori o migrantskom iskustvu kao iskustvu diskriminacije, segregacije i internalizacije uloge *outsajdera* te o *difuznoj ličnosti* kao iskustvu druge generacije migranata (Županov, 1977). S. Čorić s individualnopsihološkog aspekta govorit će o *tjeskobama hrvatskih migranata* kao zajedničkom migrantskom iskustvu (Čorić, 1990).

Usput, možda valja spomenuti da je i glavna tema poznatog sociološkog djela *Poljski seljak u Europi i Americi* Thomasa i Znanieckog bila istraživanje o posljedicama migrantskog iskustva, što je udarilo pečat čitavoj Čikaškoj školi i stvorilo temelj simboličkog interakcionizma kao novog teorijskog pravca američke sociologije (Rock, 1979, str. 5). Interesantno je spomenuti i P. Sorokina koji migrantsko iskustvo promatra kao *horizontalnu kulturalnu mobilnost* (Sorokin, 1964, str. 381).

Već iz tih nekoliko primjera može se uočiti da pojam migrantskog iskustva u sebi nosi nekoliko dimenzija: 1) individualnopsihološku, 2) kolektivnoidentifikacijsku³ i 3) sociokulturnu.

Kako se ovim istraživanjem nastojalo ustanoviti mišljenje povratnih migranata⁴ o specifičnom procesu kakav je privatizacija u Hrvatskoj, a nije se ulazilo u analizu latentne sociopsihološke pozadine njihova migrantskog iskustva, za moguće objašnjenje dobivenih razlika u odgovorima socijalnopsihološki modeli nisu najprimjereniji. S obzirom na to da je iza odgovora povratnika u našem istraživanju zajednički nazivnik koji se može opisati kao *orijentacija prema tržišnim ciljevima* privatizacije i tržišnim rješenjima problema, može se prihvatiti teza da su povratnici integrirali u svoj vrijednosni sustav neke elemente "*tržišnog svjetonazora*".

Za moguće objašnjenje takve orijentacije primjerenija je *teorija integracije* koju su razvili upravo u Čikaškoj školi (Park, 1950; Wirth, 1956). Ukratko, svi imigranti prolaze tri faze tj. procese: 1) adaptacije, 2) kulturne asimilacija

(akulturacije) i 3) strukturalne (socijalne) asimilacije. Ovu teoriju kao teorijsko-konceptualni model u svojem istraživanju o procesu asimilacije američkih Hrvata rabe i Sekulić, Šporer i Živković (1995). A u svojoj povijesnoj analizi procesa asimilacije hrvatskih iseljenika I. Čizmić, pozivajući se na istraživanje R. Klinara (Čizmić, 1982, str. 387) govori o kulturnoj, socijalnoj, ekonomskoj i fizičkoj asimilaciji.⁵

Kako sveobuhvatnih socioloških istraživanja o tome kako je tekao proces asimilacije od prvog većeg vala emigracije iz Hrvatske sredinom XIX. st. do današnjih dana nije bilo, jedini izvori su povijesna istraživanja i publikacije. Povjesničari koji su se bavili problematikom iseljeničtva (npr. Holjevac, 1968) navode kako su hrvatski iseljenici neovisno o tome kada i kuda su iseljavali, najprije naučili raditi, pokoravati se radnoj disciplini i traženim normama i gdje god bili, njihovi poslodavci su ih cijenili kao vrijedne radnike. A jezik i kulturu su učili puno sporije, no to i nije bilo toliko važno, barem ne poslodavcima. Prema tome, može se reći da je ekonomska asimilacija (u početku kao proces usvajanja radnih vrijednosti i učenja radnih uloga) tekla najbrže i da su od svih drugih elemenata kulture, radne vrijednosti bivale najbrže usvajane. Sekulić i suradnici (1995, str. 22) govore da su imigranti usvajali najprije elemente materijalne kulture, zatim neke dijelove duhovne kulture kao što su radne navike, drukčije radne uloge, životni stilovi i norme ponašanja. Najteže i posljednje se mijenjaju internalizirani vrijednosni sustavi.

Pojednostavljeno govoreći, hrvatski iseljenici nisu imali izbora: tržišno gospodarstvo precizno definira očekivanja koja poslodavac traži od svojih zaposlenih, s time da su oni još dodatno bili pod pritiskom kao stranci, tako da su bespogovorno morali ispunjavati sve poslove koje su njihovi nadređeni od njih očekivali. Upravo u tome leži mogući okvir za interpretaciju rezultata ovih istraživanja. Iseljenici nisu nužno morali znati ni jezik, niti običaje nove sredine, niti su se trebali uključiti u društveni život imigracijske sredine: *od njih se očekivalo samo da rade onako kako im se kaže.*

Zato, bez obzira na to iz koje zemlje se vraćali, kojoj generaciji pripadali, koliko su dugo bili u migraciji, kojem društvenom sloju pripadali i u kolikom su stupnju asimilirani, zajedničko im je upravo to da su kroz svoje radno iskustvo ili školovanje manje-više uspješno profesionalno socijalizirani za život u tržišnoj privredi. To iskustvo možda je najvažnija sociokulturna činjenica koja utječe na njihovo drukčije viđenje rekonstrukcije kapitalizma u Hrvatskoj.

Stoga bi se kao glavna hipoteza mogućeg teorijskog koncepta za potrebe ovog istraživanja mogla prihvatiti tvrdnja da **profesionalna (radna) socijalizacija vanjskih migranata – povratnika (kao element ekonomske asimilacije) u uvjetima tržišne privrede utječe na veću sklonost izbora tržišnih ciljeva kao najpoželjnjih postignuća u procesu privatizacije u Hrvatskoj.**

Povratničko iskustvo

Problem povratnih migracija je zasigurno područje koje se može promatrati kao specifičan i zaseban fenomen, i teorijski i empirijski. Nejašmić definira pojam povratka vanjskih migranata kao proces zatvaranja migracijskog ciklusa vraćanjem vanjskih migranata u izvorno emigracijsko društvo (Nejašmić, 1981). Iako je povratak iseljenika (bez obzira na to jesu li prema definiciji bili *privremeni vanjski migranti* ili *trajni iseljenici*) jedan od strateških ciljeva Hrvatske od njezina osamostaljivanja, povratne migracije su postojale otkad postoji emigracija iz ovih prostora. Tako je npr. u prvom većem valu iseljavanja od kraja XIX. st. do 1913. registrirano 41.760 povratnika (Holjevac, 1968) što čini 9 posto iseljenih. Nejašmić za razdoblje od 1968 do 1985. procjenjuje broj povratnika na 240.500 što čini čak 78 posto od 312.000 iseljenih u tom razdoblju (Nejašmić, 1987). Prema podacima MUP-a RH od 1990. do 1997. registrirano je 30.429 osoba – povratnika useljenika (Šakić, 1998).

Kad se govori o povratku, također se može postaviti slično pitanje kao kad je riječ o iseljavanju, to jest kako povratnici doživljavaju staru/novu sredinu? Je li tu riječ o reintegraciji ili (ako je iseljenik druge ili treće generacije) zapravo o procesu integracije? Jesu li pripadnici druge generacije u sociokulturnom smislu zapravo imigranti i kakve teškoće oni imaju u adaptaciji kad se vrate? Istraživanje iz 1990. (Mesić i sur., 1991) pokazalo je da je 18 posto iseljenika koji su anketirani za vrijeme božićnih blagdana u Hrvatskoj, navelo kao otežavajuću okolnost za odluku o povratku *drukčiji način života i standard na koji su se naviknuli vani*. Živjeti u tržišnom gospodarstvu ne znači samo stvarati radne navike, nego i navikavati se na visoke standarde u uslugama te potrošački mentalitet. Nerijetko se u domaćem tisku spominje nezadovoljstvo povratnika sporošću i neefikasnošću državnih službi, lošom razinom usluga i lošijom kvalitetom hrvatskih proizvoda. Tako se može govoriti i o *povratničkom iskustvu* kao novoj sociokulturnoj promjeni u susretu s hrvatskim institucijama i općenito drukčijim mentalitetom ljudi u domovini. Istra-

živanja o tome kako su doživljavali svoj povratak dosad nije bilo.

Iz navedenog je očito da povratnici integriraju u svoj svjetonazor više različitih iskustava koja bismo mogli opisati kao određene sociokulturne promjene. U tablici 1. predložen je mogući model tih promjena.

Krešimir Peračković
**Dva pogleda na hrvatsku
 privatizaciju: domaća
 javnost i migranti-povratnici
 o privatizaciji**

Tablica 1.

Faze i procesi socio-kulturnih
 promjena kod povratnih
 migracija

Faze socio-kulturne promjene	Podrijetlo (Sociokulturni <i>background</i>)	Migracija	Integracija	Remigracija	Reintegracija
			I. adaptacija		I readaptacija
Procesi	primarna socijalizacija	proces donošenja odluke o emigraciji	II. akulturacija	proces donošenja odluke o povratku	II akulturacija
		migracija kao socio-kulturna promjena	III. asimilacija	povratak kao socio-kulturna promjena	“novi difuzni identitet” ⁶

Prikaz rezultata istraživanja

Ono što su rezultati analize odnosa hrvatske javnosti i privatizacije, između ostaloga, donijeli jest i procjena povratnika o tome koliko su u Hrvatskoj oživotvoreni neki mehanizmi tržišnog gospodarstva u odnosu na zemlje u kojima su oni proveli dio života ili čitav život. Njihovo osobno iskustvo života i rada u tržišnoj privredi bilo je osnovni kriterij za procjenu: oni su došli iz zemalja u kojima mehanizmi (institucionalni i izvaninstitucionalni) tržišne privrede funkcioniraju manje ili više uspješno. Osim tog “tržišnog” iskustva, razlika između njih i hrvatskih građana je i u tome što oni nisu direktno osjetili negativne socijalne posljedice privatizacije, kao što je gubitak zaposlenja, višegodišnji boravak na burzi i sve egzistencijalne frustracije koje idu uz gubitak zaposlenja, čekanje, kašnjenje plaća itd. Svakako je i u tome dio odgovora zašto su ostali građani izrazito negativno ocijenili privatizaciju. No, ovaj rad ne ulazi u analizu odgovora hrvatske javnosti i razloga njihovih ekstremnijih stavova.

Metodološke napomene

Za potrebe ovog istraživanja kreirana su dva uzorka ispitanika. Uzorak koji reprezentira punoljetno stanovništvo hrvatske je probabilistički, višestapno stratificirani uzorak. Realizirani uzorak obuhvatio je 1.001 ispitanika iz 81 naselja Hrvatske. Na razini Republike, veličina realiziranog

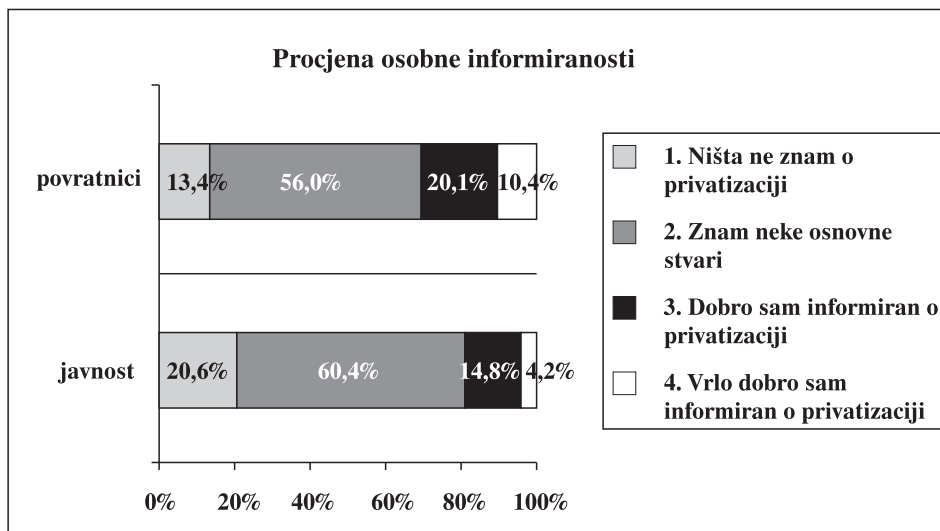
uzorka dopušta procjenu populacijskih parametara s teorijskom greškom koja ne prelazi 4,1 posto uz stupanj rizika u zaključivanju manji od 1 posto. Zastupljenost pojedinih regija u uzorku je u skladu s populacijskim vrijednostima, pa je prema tom kriteriju uzorak reprezentativan.

Na temelju oskudnih, službenih i neslužbenih evidencija, istraživačka ekipa je došla do podataka o dostupnim povratnicima na širem području Zagreba. Pri tome su imali veliku pomoć postojećih klubova povratnika i osoba iz povratničkih krugova i iz okvira uzorka od 520 adresa. Anketari su obavili razgovore sa 133 povratnika. Prema tome, za ovu skupinu se rabio raspoloživi uzorak.

Metodom usmene ankete dobiveni su rezultati od ukupno 1.135 ispitanika. Kako je glavni cilj ove usporedne analize rezultata utvrđivanje statističke značajnosti u razlikama odgovora ispitanika iz oba uzorka, rabljeni su, ovisno o tipu varijabla, χ -kvadrat test i t-test. U prikazu rezultata, ispod svake tablice navedena je razina značajnosti tih razlika. Kako uzorak povratnika nije reprezentirao populaciju povratnih migranata u RH, a još manje hrvatskih iseljenika, osim navedenih, ostale multivarijantne analize nisu primjenjive niti bi rezultati mogli biti znanstveno utemeljeni.

Svi rezultati su prikazani u grafikonima koji ujedno sadrže dobivene vrijednosti i slikovni grafički prikaz. Ispod svake slike je kraći komentar dobivenih rezultata.

Slika 1.
Osobna informiranost

Osobna informiranost o privatizaciji i izvori informacija o privatizacijskim temama

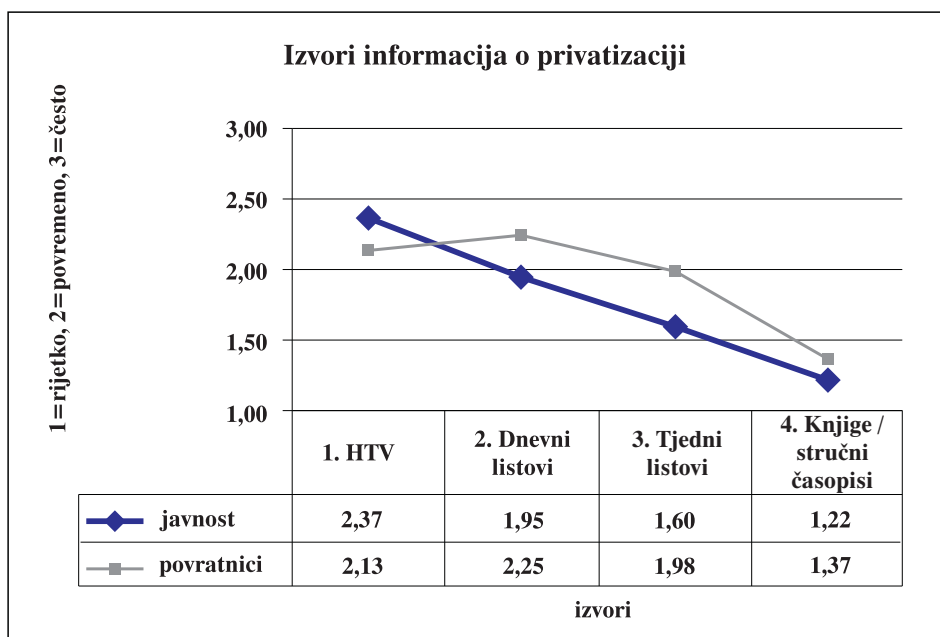
Krešimir Peračković
Dva pogleda na hrvatsku privatizaciju: domaća javnost i migranti-povratnici o privatizaciji

Ispitanicima je postavljeno pitanje kako procjenjuju vlastitu informiranost o dosadašnjoj privatizaciji u RH i iz kojih izvora najčešće dobivaju informacije o toj temi. Pretpostavljalo se da većina ispitanika ima neke općenite spoznaje o privatizaciji, pretežito iz medija.

Većina ispitanika ($p < .01$) u obje skupine procijenila je da znaju neke osnovne stvari o privatizaciji. Postoje i veće razlike ($p < .01$) u srednjoj vrijednosti odgovora ($\bar{x} = 2.28$ za povratnike, $\bar{x} = 2.03$ za javnost), pa se može reći da je kod povratnika prisutnija procjena da su dobro informirani.

Od brojnih izvora informacija statistički značajne razlike ($p < .01$) pokazale su se samo u prikazanim izvorima informacija.

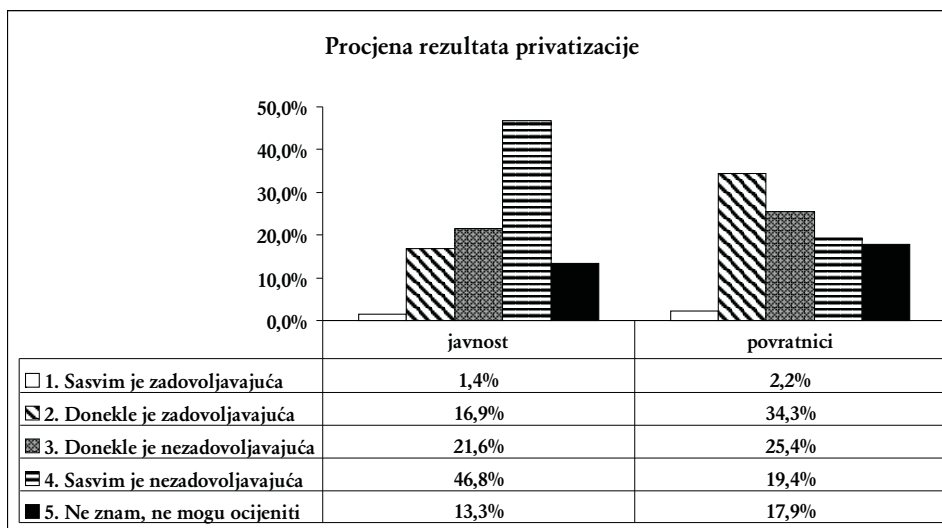
Slika 2.
 Izvori informacija (usporedba srednjih vrijednosti)

U prosjeku, povratnici su se češće informirali o temama privatizacije iz dnevnog i tjednog tiska te (iako rijetko, ipak češće no hrvatska javnost) iz knjiga i stručnih časopisa, dok je HTV za javnost češći izvor informacija. Može se, dajkle, pretpostaviti da mediji kao izvor informacija nisu nužno utjecali na sve prikazane rezultate i dobivene razlike i da je čimbenik osobnog iskustva i iskustva ljudi iz bliže životne sredine vjerojatno imao značajan utjecaj na formiranje mišljenja prema analiziranim temama.

Opća procjena dosadašnjih rezultata privatizacije

U ovom pitanju željelo se otkriti kakav je generalni stav hrvatske javnosti i povratnika o privatizaciji u Hrvatskoj. Pretpostavljalo se da neće biti većih razlika u odgovorima.

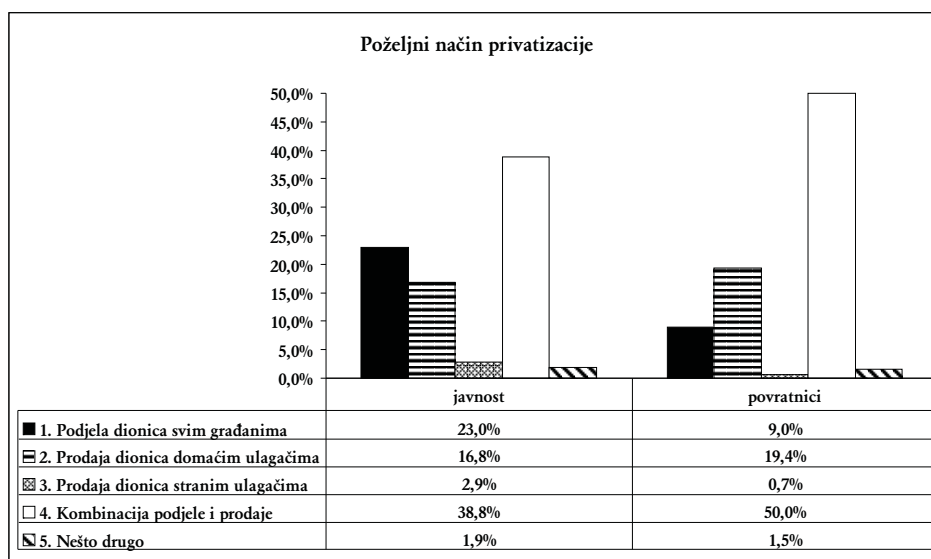

Slika 3.
Procjena dosadašnjih rezultata
privatizacije

Razlike su vrlo izražajne ($p < .01$) i može se reći da se te dvije skupine razlikuju upravo u generalnoj ocjeni privatizacije u Hrvatskoj. Ukupno gledano, u obje je skupine izraženo nezadovoljstvo dosadašnjim rezultatima privatizacije, ali razlika se očituje u intenzitetu tog nezadovoljstva, tj. u češćem izboru negativnijih ocjena u domaće javnosti ($\bar{x} = 3.54$), a u povratnika takvo je nezadovoljstvo prisutno u manjoj mjeri ($\bar{x} = 3.17$).

Prepoznatljivost temeljnih načela i pristupa u hrvatskoj privatizaciji te poželjna vlasnička struktura društvene imovine

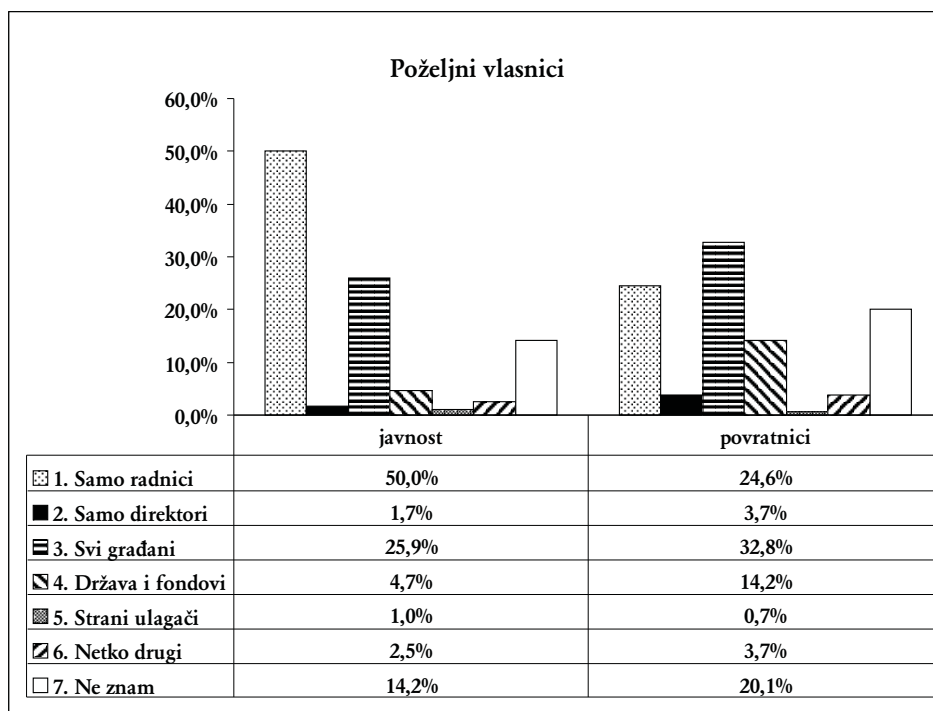
Postavilo se pitanje kakav je način privatizacije najpoželjniji po njihovu mišljenju te kako oni prepoznaju dosadašnji pristup. Također se tražilo od ispitanika da precizno definiraju kakvu vlasničku strukturu drže najpoželjnijom. Željelo se usporediti kakav je odnos poželjnog i ostvarenog pristupa u privatizaciji.

Kao što se vidi, većina ispitanika iz obje skupine drži da je najpoželjniji način privatizacije kombinacija podjele i prodaje dionica. Zanimljivo je da je domaća javnost nešto sklonija podjeli dionica svim građanima nego povratnici.

Slika 4.
Poželjni načini privatizacije

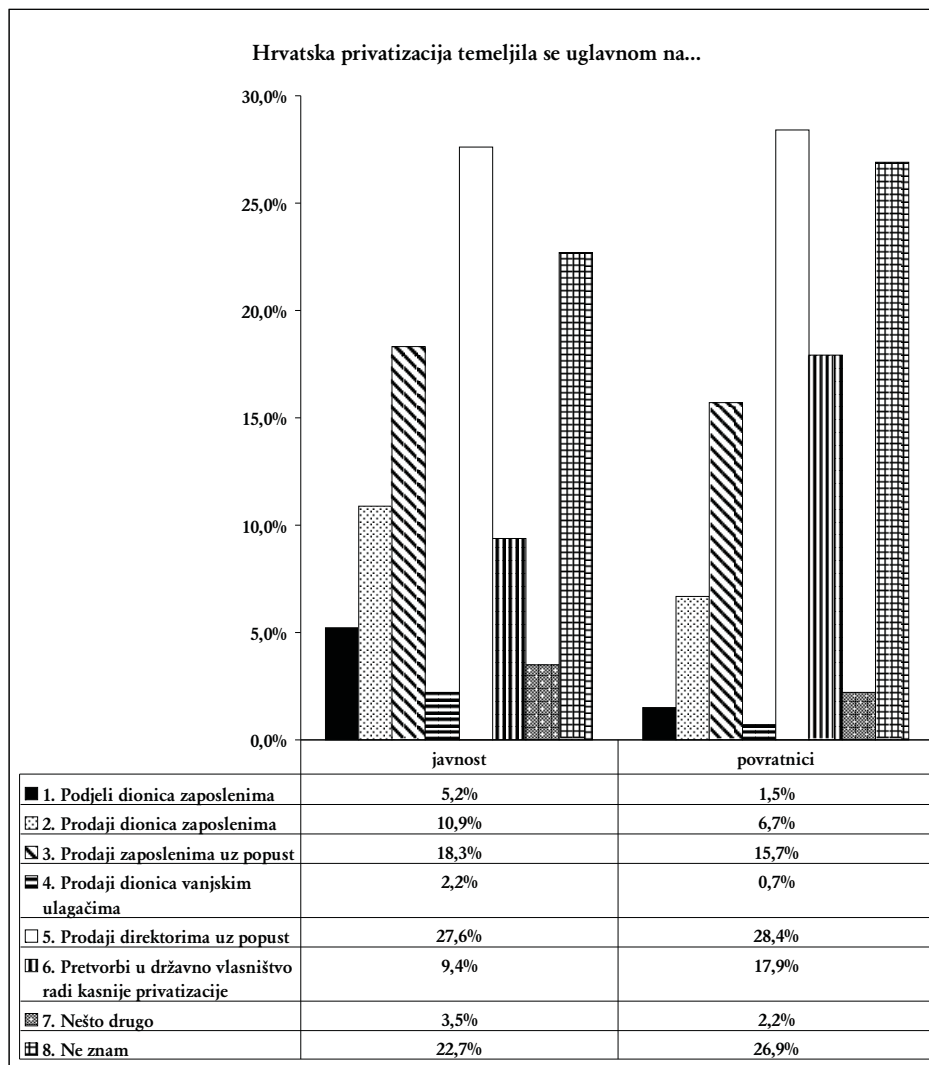
Slika 5.
Poželjni vlasnici društvene imovine

Ovi rezultati ukazuju na to da čak 50 posto građana Hrvatske drži kako su kao vlasnici bivše društvene imovine trebali biti imenovani **isključivo radnici poduzeća** koja su ušla u privatizaciju, a taj je udjel kod povratnika 25 posto.

Kako povratnici većinu svojeg radnoaktivnog vijeka i nisu proveli u Hrvatskoj, udjel odgovora “samo radnici” nije u toj mjeri prisutan kao u ispitanika iz uzorka hrvatske javnosti koji su dio svojeg radnog vijeka proveli u bivšem sistemu, što je također moglo utjecati na uočenu razliku u odgovorima.

Slika 6.
 Dosadašnji privatizacijski pristup

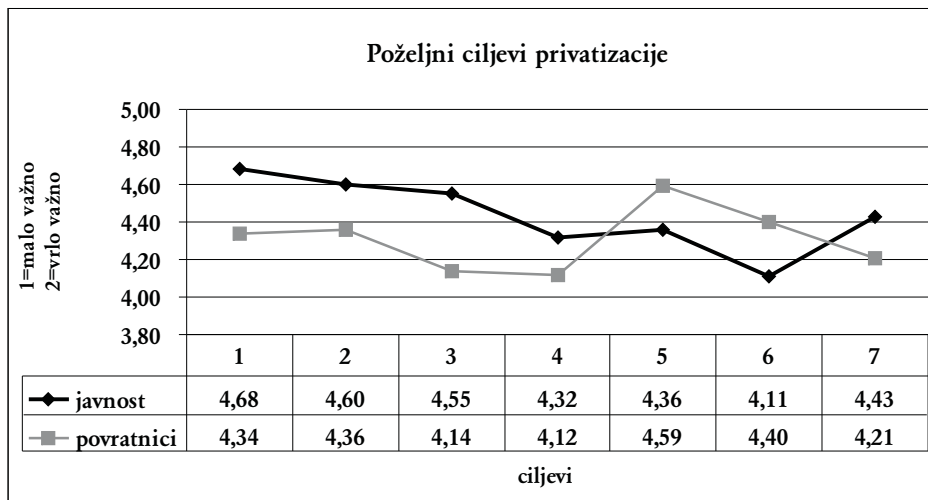
Najviše ispitanika iz obje skupine drži da se privatizacija u Hrvatskoj uglavnom temeljila na prodaji dionica direktorima poduzeća uz značajne popuste. No, povratnici u većem postotku no domaća javnost uočavaju da je prva faza pretvorbe umnogome dovela do podržavljenja značajnog dijela bivših društvenih poduzeća.

Prema tome, podržavljenje i prodaja vlasništva direktorima je prepoznatljiv znak hrvatske privatizacije, a očekivala se kombinacija podjele dionica svim građanima i prodaje na tržištu kao najpoželjniji model privatizacije.

Poželjni i ostvareni ciljevi privatizacije - latentne i manifestne kritike hrvatske privatizacije

Ispitanicima je ponuđen izbor od 19 varijabla koje se odnose na političke, ekonomske i socijalne ciljeve privatizacije. U ovom prikazu izdvojene su samo one kod kojih je ustanovljena značajna razlika u odgovorima. Pretpostavljalo se da će hijerarhija poželjnih ciljeva biti slična kao i procjena postignutog. Ispitanici su pomoću standardne ljestvice od 1 do 5 procjenjivali stupanj poželjnosti, tj. ostvarenja pojedinog cilja privatizacije.

Slika 7.
Poželjni ciljevi (usporedba srednjih vrijednosti)

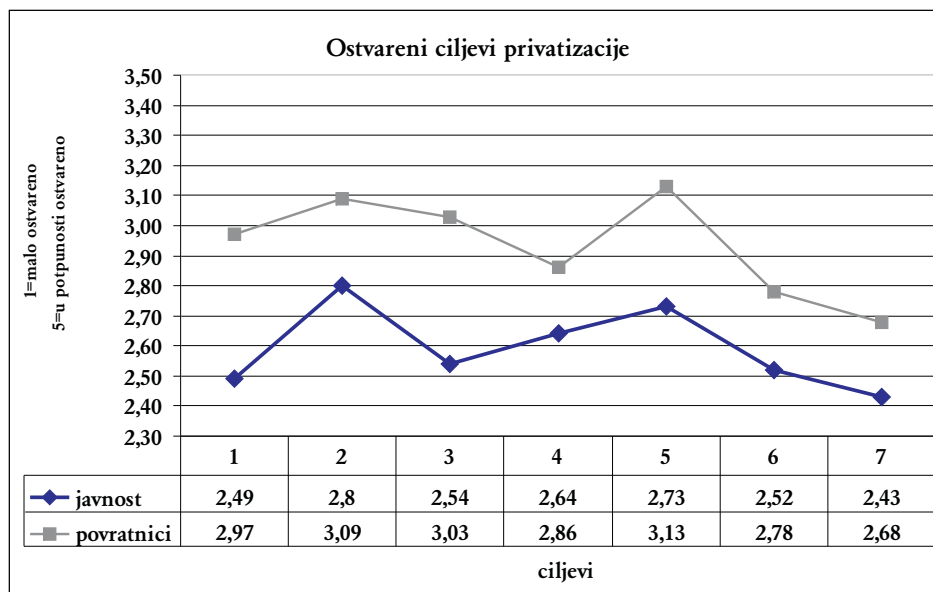
1. Očuvanje radnih mjesta
2. Blagostanje zaposlenih
3. Pravedna raspodjela bogatstva na one koji su ga stvarali
4. Stjecanje zarade/profita
5. Razvoj tržišnog gospodarstva
6. Dobivanje sredstava za obnovu razorenih područja
7. Dobivanje sredstava za zapošljavanje.

Ispitanici su procjenjivali koliku važnost pridaju pojedinim ciljevima privatizacije. Testiranje razlika aritmetičkih sredina obje skupine pokazalo je da ispitanici iz uzorka hrvatske javnosti veću važnost (dominantan odgovor je *vrlo važno*) pridaju sljedećim ciljevima privatizacije: 1) očuvanju radnih mjesta ($p < .01$), 2) blagostanju zaposlenih ($p < .01$), 3) pravednoj raspodjeli bogatstva na one koji su ga stvarali ($p < .01$), 4) stjecanju zarade/profita ($p < .05$), 5) dobivanju sredstava za zapošljavanje ($p < .05$).

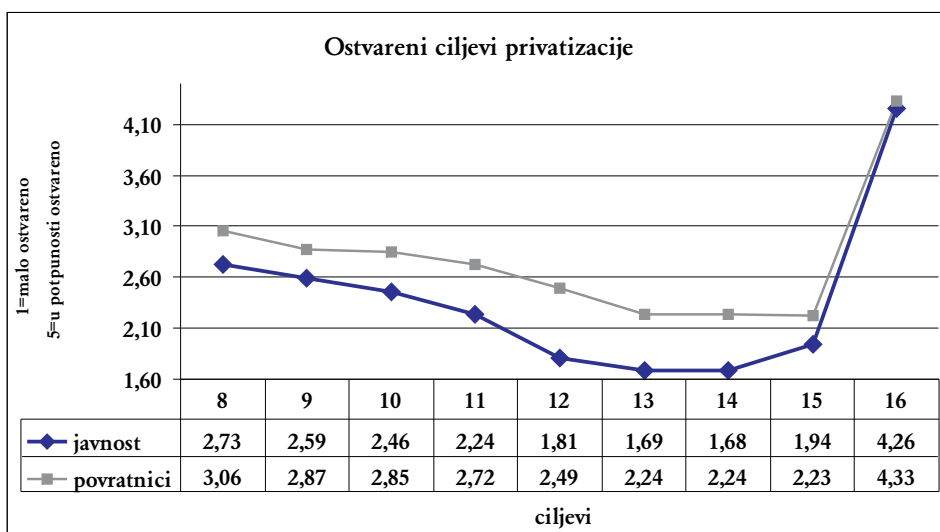
Povratnici su značajno veću važnost pridavali: 1) razvoju tržišnog gospodarstva kao u zapadnim zemljama ($p < .01$) i dobivanju sredstava za obnovu razorenih područja ($p < .01$).

I u tim odgovorima očituje se navedeni utjecaj različitog osobnog i društvenog iskustva u obje skupine; domaća se **javnost** više izjašnjava za one ciljeve koji osiguravaju dobrobit za širu **javnost**, uključujući i njih same, a **povratnici** u većem stupnju ističu one aspekte gospodarstva koji su slični uvjetima kakvi su bili u zemljama iz kojih su došli.

Slika 8.
 Ostvareni ciljevi (usporedba
 srednjih vrijednosti I. dio)

1. Određenje vlasnika radi boljeg upravljanja poduzećem
2. Stjecanje zarade/profita
3. Razvoj malih i srednjih poduzeća
4. Ulaganje stranog kapitala u naša poduzeća
5. Dobivanje sredstava za obnovu razorenih područja
6. Veća neovisnost poduzeća o državnoj administraciji
7. Dolazak sposobnih ljudi na ključna mjesta u poduzeća.

8. Razvoj političkih sloboda svih građana u zemlji
9. Razvoj kapitalizma bez uplitanja kapitala
10. Povećanje poslovne učinkovitosti poduzeća
11. Razvoj tržišnog gospodarstva kao u zapadnim zemljama
12. Očuvanje radnih mjesta
13. Blagostanje zaposlenih
14. Pravedna raspodjela bogatstva na one koji su ga stvarali
15. Dobivanje sredstava za zapošljavanje
16. Bogaćenje malog broja ljudi bez suvišnog rada.

Slika 9.
Ostvareni ciljevi privatizacije
(usporedba srednjih vrijednosti
II. dio)

Dobivene statistički značajne razlike ($p < .01$) ukazuju na nekoliko činjenica.

Povratnici u većoj mjeri drže da su donekle ostvareni ciljevi od 1 do 10, tj. oni ciljevi koji su trebali osigurati restrukturiranje poduzeća i prijelaz prema tržišnoj privredi. Također u većoj mjeri drže da je ostvaren razvoj tržišnog gospodarstva kao u zapadnim zemljama, a javnost drži da to nije ostvareno.

Hrvatska javnost drži da socijalni ciljevi nisu ostvareni, tj. nisu očuvana radna mjesta i blagostanje zaposlenih, nije osigurana pravedna raspodjela bogatstva, niti su se dobila sredstva za zapošljavanje nezaposlenih.

Ono što obje skupine drže da je jedino u potpunosti ostvareno (izraženije kod povratnika) je bogaćenje malog broja ljudi bez suvišnog rada.

Prema tome, može se reći kako (u prosjeku) hrvatska javnost drži da su se "strukturalni" ciljevi privatizacije koji se odnose na stvaranje tržišnog gospodarstva vrlo malo ostvarili, a *ostvarila se* socijalna nesigurnost osim za mali broj nepošteno bogatih.

Povratnici se razlikuju u tome što procjenjuju da su se neki elementi tržišnog gospodarstva ipak ostvarili, ali uz nedovoljne socijalne mjere. Njihova procjena da je ostvareno bogaćenje malog sloja je izraženija od javnosti, što govori da su oni kao skupina još kritičniji prema nepravilnostima i netržišnim rješenjima koja su se prakticirala.

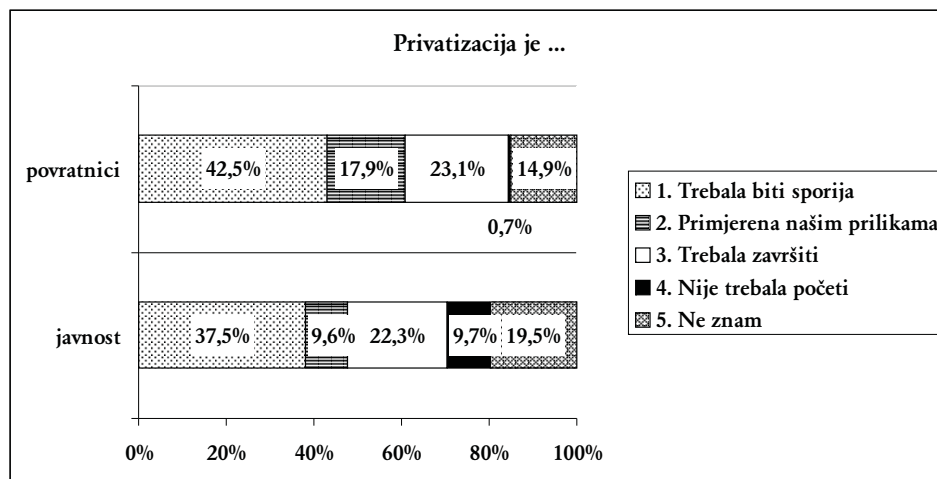
Ovo je jedan od najvažnijih nalaza u ovoj analizi: te dvije skupine imaju sasvim različite preferencije i očekivanja od privatizacije u Hrvatskoj; javnost preferira ciljeve koje možemo uvjetno nazvati *ciljevima socijalne pravde*, a povratnici preferiraju *ciljeve efikasnosti tržišnog gospodarstva*. U tome je sadržana i kritičnost zbog (ne)ostvarenja preferiranih ciljeva, tj. obje skupine drže da je u manjoj mjeri ostvareno ono što drže poželjnim.

Tu se potvrđuje polazna pretpostavka da različita životna (psihološka i socio-kulturna) iskustva utječu na preferencije i u konkretnoj problematici privatizacije i u općenitom viđenju društvene stvarnosti poratne Hrvatske.

Percepcija brzine privatizacije i poslovna uspješnost dosad privatiziranih poduzeća

Je li privatizacija trebala završiti ili je trebala biti sporija te kako posluju poduzeća koja su privatizirana u odnosu na prijašnje stanje – pitanja su za koja smo pretpostavljali da će biti različito ocijenjena.

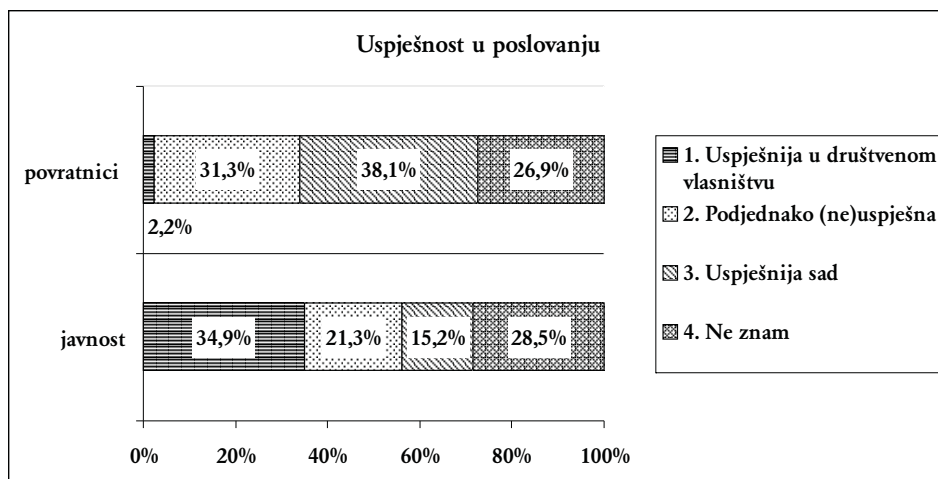
Slika 10.
 Brzina privatizacije

U obje skupine većina ispitanika drži da je privatizacija trebala biti sporija. No, iz rezultata je također vidljivo da gotovo 10 posto hrvatske javnosti drži kako privatizaciju gospodarstva nije trebalo ni započinjati “jer je raniji su-

stav vlasništva bio dobar” (tako je glasila čitava konstrukcija ponuđenog odgovora), što u povratnika nije slučaj. Taj stav je još izraženiji u sljedećem pitanju.

Krešimir Peračković
**Dva pogleda na hrvatsku
 privatizaciju: domaća
 javnost i migranti-povratnici
 o privatizaciji**

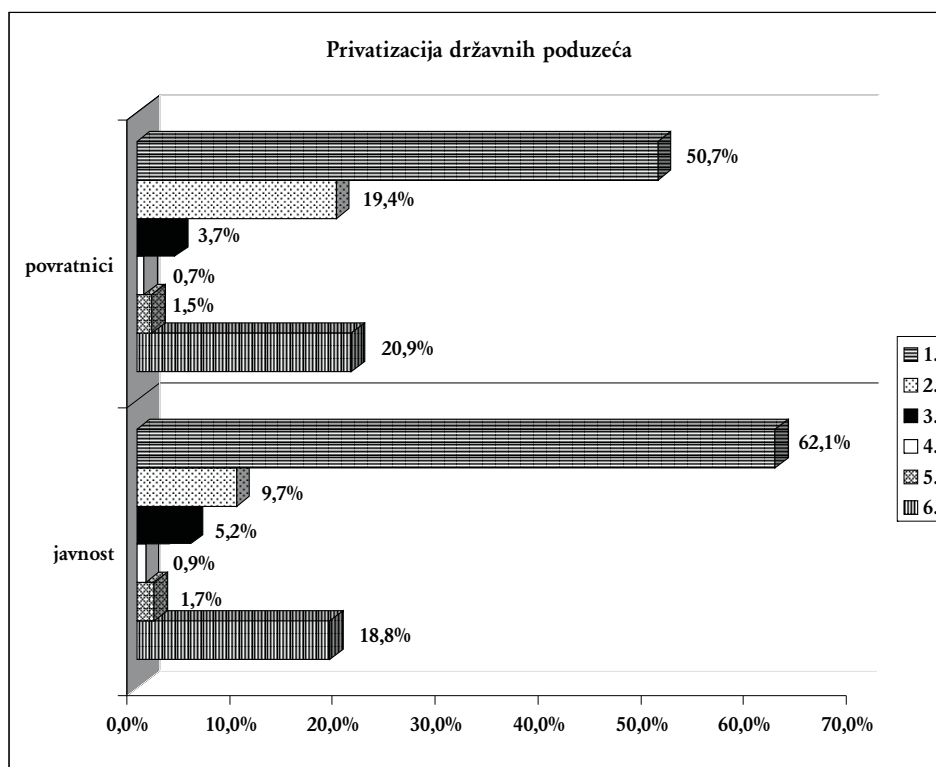
Ovo je jedno od pitanja u kojem se skupine najviše razlikuju. Najveći udjel prvog odgovora u hrvatske javnosti ukazuje, kao i u prethodnom pitanju, da postoji izrazito nezadovoljstvo privatizacijom s obzirom na njezine rezultate. Ovdje se krije i jedna, često prisutna u javnosti ideja da se privatizacijom svjesno uništavalo dobra poduzeća kako bi se mogla što jeftinije kupiti i dalje preprodavati.

Pouzdajući se u veću efikasnost tržišnih mehanizama i privatnog vlasništva, povratnici procjenjuju, bolje rečeno predviđaju uspješnije poslovanje privatiziranih poduzeća. Oni su svoje stavove o poslovanju poduzeća u socijalističkim zemljama formirali u sredinama u kojima su živjeli i radili te i ovo pitanje promatraju iz perspektive “doživljenog kapitalističkog gospodarstva”.

Privatizacija državnih poduzeća i ulazak stranog kapitala

Pitanja o privatizaciji državnih poduzeća i o stranim investicijama posebno su interesantna, jer nam to tek predstoji. Pretpostavljalo se da su povratnici zbog svojeg pozitivnog iskustva skloniji prihvaćanju tih opcija.

Slika 11.
 Poslovna uspješnost
 privatiziranih poduzeća

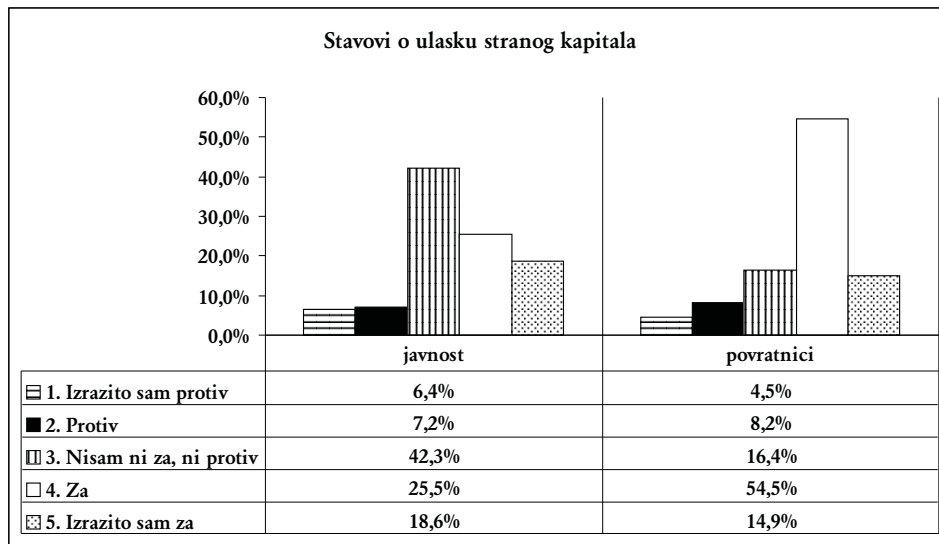

Slika 12.
Stavovi o privatizaciji državnih poduzeća

1. Ne mislim da državna/javna poduzeća treba privatizirati
2. Treba ih privatizirati kako bi poslovala bolje (niže cijene – bolja kvaliteta usluga)
3. Treba ih privatizirati zato što njima vladaju političari, mito i korupcija
4. Treba ih privatizirati zato što time možemo lakše popuniti državni proračun
5. Treba ih privatizirati zato da bi njihove dionice dobili oni koji su do sada zakinuti u privatizaciji
6. Ne znam, ne mogu procijeniti.

U obje skupine većina ispitanika misli da državna /javna poduzeća **ne bi trebalo** privatizirati; taj je stav ipak nešto prisutniji u domaće **javnosti**. U **povratnika** je teza da državna poduzeća “treba privatizirati kako bi poslovala bolje” nešto izraženija. Pretpostavljamo da hrvatska **javnost** ovako reagira zato što dijeli u većoj mjeri mišljenje o državnim poduzećima i službama kao čimbenicima sigurnog zaposlenja i prihoda. Takvo mišljenje, iz niza razloga u koje ovdje ne možemo ulaziti, hrvatska javnost očito ne dijeli kad je riječ o zaposlenju kod privatnih poslodavaca.

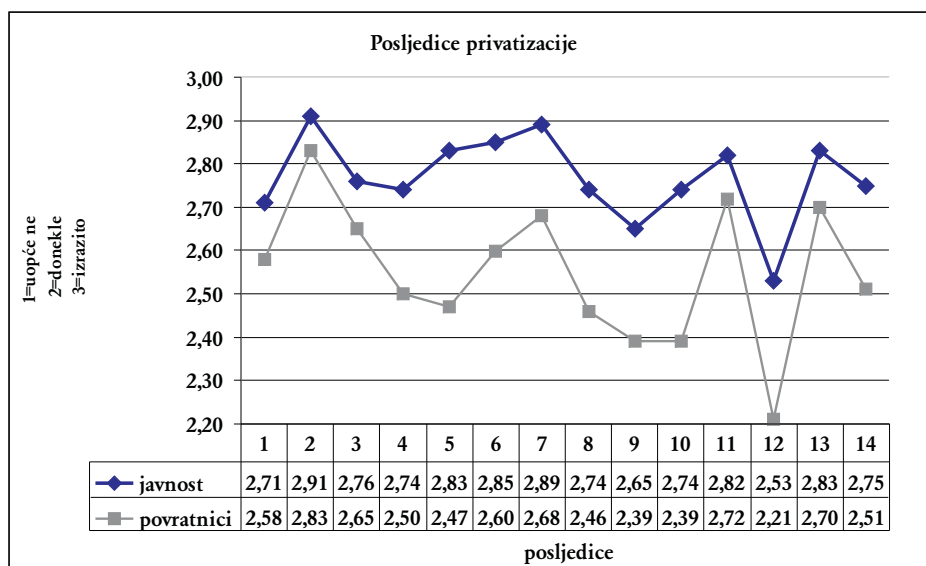
Slika 13.
Stavovi o ulasku stranog kapitala

U **javnosti** dominira neodlučnost u pogledu ulaska inozemnog kapitala u Hrvatsku; a većina **povratnika** podržava ulazak stranog kapitala u Hrvatsku (razlike su statistički značajne pri $p < .01$).

Privatizacija kao mogući su/uzročnik postojećih društvenih problema

Ispitanicima su ponuđeni neki problemi koje u većoj ili manjoj mjeri osjećaju stanovnici različitih dijelova Hrvatske. Postavilo im se pitanje u kojoj mjeri se može reći da su ti problemi izravne posljedice privatizacije i koliko su prouzročeni dosadašnjim načinima privatizacije.

Slika 14.
Posljedice privatizacije
(usporedba srednjih
vrijednosti)

1. Odlazak stručnjaka u inozemstvo
2. Nezakonito bogaćenje pojedinaca
3. Zapuštanje poljoprivrede i sela
4. Nedovoljno poticanje industrijske proizvodnje
5. Pad životnog standarda
6. Povećavanje socijalnih i imovinskih razlika
7. Rast nezaposlenosti i otpuštanja radnika
8. Nedovoljna briga za umirovljenike
9. Pad kvalitete zdravstvene zaštite
10. Nedovoljna zaštita prava radnika
11. Širenje mita i korupcije
12. Povećana osobna nesigurnost građana
13. Izvlačenje novca iz poduzeća
14. Opća bezvoljnost i rastući osjećaj besperspektivnosti.

Osim varijable 12 (povećana nesigurnost građana), sve srednje vrijednosti odgovora javnosti su u intervalu *izrazito*. U povratnika su najizraavnije posljedice one koje se odnose na nezakonitost, mito i korupciju te nezaposlenost.

Prema tim rezultatima, može se reći, hrvatska javnost drži da su gotovo svi naznačeni problemi izrazito prouzročeni dosadašnjim načinom privatizacije u Hrvatskoj.

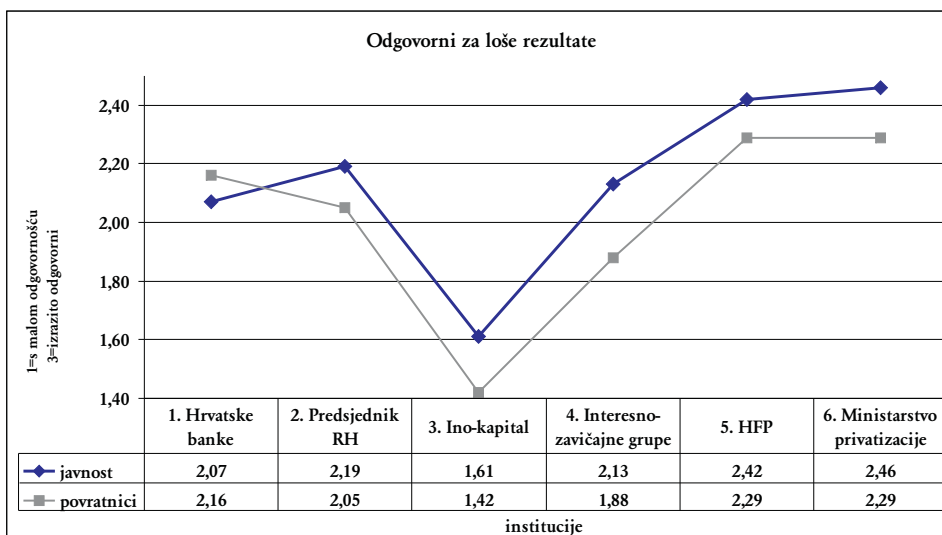
Odgovornost za loše, zaslužnost za dobre rezultate privatizacije te nužnost provođenja kontrole (revizije) privatizacije.

Pretpostavljalo se da će hijerarhija odgovornih i zaslužnih biti podjednaka u obje skupine te da su krivnja i zasluge ravnomjerno raspodijeljene na sve ponuđene institucije. Također se željelo vidjeti koliko se razlikuju stavovi ispitanika prema provođenju revizije dosadašnje privatizacije.

Slika 15.

Koliko je pojedina institucija odgovorna za loše rezultate (usporedni prikaz srednjih vrijednosti)

Krešimir Peračković
Dva pogleda na hrvatsku privatizaciju: domaća javnost i migranti-povratnici o privatizaciji

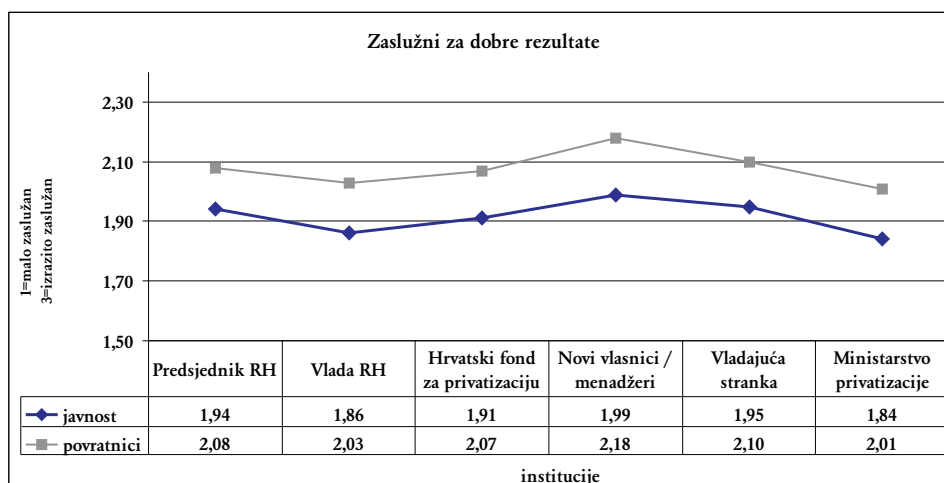
Prikazani rezultati ovdje upućuju na sljedeće razlike ($p < .01$) između naših ispitanika:

1. Hrvatska javnost u većem stupnju pripisuje odgovornost za loše rezultate privatizacije Hrvatskom fondu za privatizaciju, Ministarstvu privatizacije RH, dok za njih povratnici drže da su *donekle odgovorni*.

2. Povratnici u odnosu na javnost pripisuju veću odgovornost hrvatskim bankama (iako je u obje skupine većina rezultata u modalitetu odgovora *donekle odgovoran*).

3. Javnost u odnosu na povratnike pripisuje veću odgovornost Predsjedniku RH, inozemnom kapitalu, interesnim skupinama nastalim prema zavičajnom podrijetlu (što je također u obje skupine u modalitetu *donekle odgovoran*).

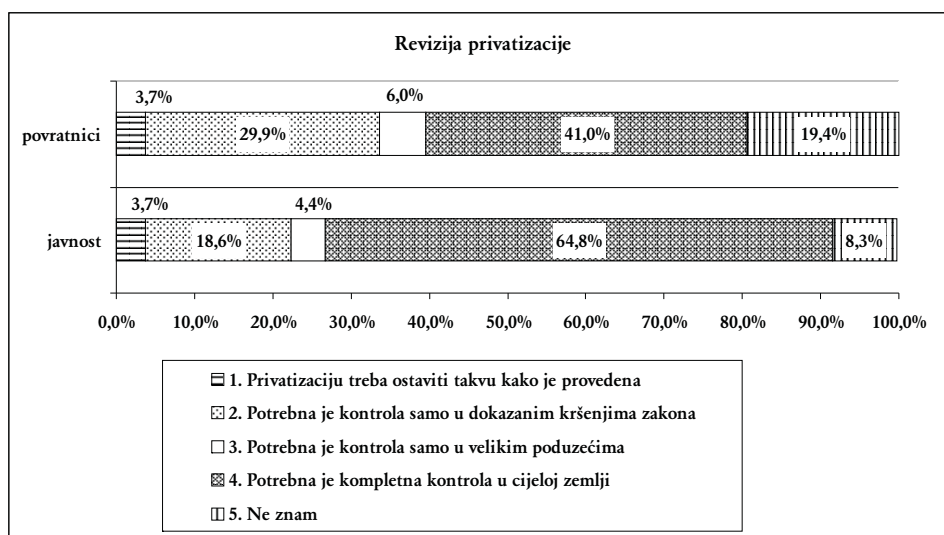
Iz navedenog se može izvesti sljedeće: što su očekivanja hrvatske javnosti od pojedinih institucija bila veća, njezin je kritički stav prema njima izraženiji. Slično tome, može se pretpostaviti da su zbog osobnog, pretežito lošeg iskustva s bankama u RH, **povratnici** skloniji pripisivati bankama veću odgovornost za loše rezultate privatizacije.

Slika 16.
Koliko je pojedina institucija zaslužna za dobre rezultate (usporedni prikaz srednjih vrijednosti)

Za navedene institucije obje skupine ispitanika drže da su relativno malo zaslužne za dobre rezultate privatizacije (maksimalna aritmetička sredina iznosi 2.18, na ljestvici od 1 do 3). Ipak, i ovdje povratnici daju veće ocjene pri procjeni zasluga Predsjedniku RH ($p < .05$), Vladi RH ($p < .05$), Hrvatskom fondu za privatizaciju ($p < .01$), novim vlasnicima/menadžerima privatiziranih poduzeća ($p < .05$), vladajućoj stranci ($p < .05$) i Ministarstvu privatizacije RH ($p < .05$). Za javnost navedeni nisu nimalo zaslužni, jer po njihovu mišljenju, što je vidljivo i u prije navedenim rezultatima, dobrih rezultata u privatizaciji i nije bilo.

Slika 17.
Kontrola (revizija) privatizacije

Povratnici u većoj mjeri no domaća javnost ($p < .01$) prihvaćaju odgovor da je revizija privatizacije potrebna u dokazanim protuzakornim radnjama. Iako i značajan postotak povratnika drži da je potrebna kompletna revizija privatizacije u čitavoj zemlji, u javnosti je taj odgovor postotno izraženiji.

Pretpostavljamo da je hrvatska javnost ekstremnija u odgovorima zbog toga što je duže i češće bivala izložena informacijama o svim negativnostima i nepravilnostima u procesima pretvorbe i privatizacije, u više različitih medija i različitom osobnom iskustvu. Stoga je u domaćih ispitanika i prisutnije razmišljanje da je čitav proces upitan i da bi trebao (naknadnu) legitimnost zadobiti kompletnom revizijom privatizacijskih projekata u čitavoj zemlji.

Zaključna napomena

U prikazanim rezultatima navedena su sva pitanja u kojima je ustanovljena statistički značajna razlika u odgovorima između povratnika i javnosti. Potrebno je napomenuti da samo u tri pitanja u čitavom istraživanju nije bilo razlika:

1. Tko bi trebao provesti reviziju privatizacije – u obje skupine većina (42 posto) drži da bi to trebala biti neka domaća institucija, neovisna o Vladi RH i Saboru, a 25 posto ih drži da bi to trebala biti neka strana, stručna institucija.

2. Koje bi rješenje u pogledu povrata imovine bivših vlasnika poduzeća i drugih nekretnina po njihovu mišljenju bilo najbolje – 30 posto ispitanika obje skupine drži da bi država trebala svu imovinu bivših vlasnika vratiti tim vlasnicima, a 30 posto ih drži da bi država svim vlasnicima trebala dati samo pravednu novčanu naknadu.

3. Dioničarski status ispitanika – u podjednakom postotku ispitanici iz obje skupine nisu vlasnici nikakvih dionica (94 posto).

Rezultati, u cjelini gledano, potvrđuju polaznu pretpostavku da postoje značajne razlike između odgovora raspoloživog uzorka povratnika od odgovora reprezentativnog uzorka hrvatske javnosti.

Povratnici, koji su donedavno bili hrvatski vanjski migranti, imali su drukčije životno iskustvo i radnu socijalizaciju u zemljama iz kojih su se vratili. Zato su i njihova očekivanja od novostvorene Hrvatske drukčija od mišljenja i očekivanja domaće javnosti, koja je svoj cijeli radni vijek provela u drukčijem političkom i gospodarskom okruženju.

Stoga bi se moglo zaključiti da je različito socijalno i psihološko iskustvo ispitanika iz te dvije skupine utjecalo

na pojavu uočenih razlika u viđenju nekih problema današnje hrvatske stvarnosti vezane uz proces privatizacije. Zato ti nalazi ujedno mogu poslužiti kao moguća hipoteza jednog budućeg istraživanja o toj temi.

I na kraju, postavlja se praktično pitanje: što se može očekivati od hrvatske javnosti, a što od povratnika (koji ovdje uvjetno zastupaju iseljenike)? Rezultati ovog istraživanja ukazuju na sveopće nezadovoljstvo dosad učinjenim u privatizaciji, neovisno o motivima i iskustvima, na povećanu kritičnost prema nekim političkim potezima, na razočaranje u institucije sistema, na prepoznate i definirane krivce. Pretpostavljali smo da će barem povratnici pozitivnije ocjenjivati tj. biti manje kritični s obzirom na njihove domoljubne osjećaje koji su bili jak motiv pri njihovom povratku. No, vidjelo se da kod svih građana postoji jedna moralna osjetljivost na društvene probleme. Zato bi ti rezultati mogli poslužiti kao jedan od elemenata za političku (pre)orijentaciju i konačno preispitivanje savjesti aktera sadašnjih vlasti, kao i onih koji imaju takve ambicije u budućnosti.

BILJEŠKE

¹ Potrebno je napomenuti da pojam vanjske migracije kao demografske pojave uključuje sve migrante u drugim zemljama bez obzira na trajnost. Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja (Heršak, 1998) razlikuje pojam **iseljeničtva** kao trajnu emigraciju od **privremene migracije** koja uključuje povratak.

² Istraživanje je proveo početkom 1971. tadašnji Odjel za migracije Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu i Republički zavod za zapošljavanje Zagreb u suradnji sa cjelokupnom Službom za zapošljavanje u SR Hrvatskoj. Osnovni zadatak tog istraživanja bio je utvrditi činjenično stanje u svezi sa zapošljavanjem radnika iz Hrvatske u inozemstvu i njihovim vraćanjem i zapošljavanjem u zemlji.

³ S. Mežnarić drži da je taj kolektivnoidentifikacijski moment jedini navedeno sociološki moment u sociološkim istraživanjima migracija. Ona migrantsko iskustvo definira kao **praktičnu svijest** migranata u njihovoj svakodnevnici i doživljavanju sebe kao pripadnika nižeg sloja u imigracijskoj sredini, što izvodi iz Giddensove teorije strukturacije (Mežnarić, 1991).

⁴ U leksikonu migracijskog i etničkog nazivlja spominje se i pojam "povratništvo" kao apstraktna tvorba koja označava proces vraćanja u domovinu, množinu povratnika i njihovih migracijskih iskustava. Slična jezična tvorba je i "iseljeničtvo".

⁵ Čizmić iznosi model asimilacije koji su razradili Park i Burgess iz Čikaške škole u kojem su pojam asimilacije suprotstavili pojmu amerikanizacije.

⁶ Parafrazirajući J. Županova koji govori o *difuznoj ličnosti* druge generacije migranata, predlažemo pojam "novi difuzni identitet" kao opis sociokulturnog stanja povratnika.

- Anić, J. (1991), Vanjske migracije i naturalizacija migranata iz Hrvatske, *Migracijske teme*, 7(2):115-125.
- Baučić, I., Maravić, Ž. (1971), Vraćanje i zapošljavanje vanjskih migranata iz SR Hrvatske, *Migracije radnika*, knjiga 2, Zagreb, Institut za geografiju sveučilišta u Zagrebu.
- Ćorić, S. (1990), *Tjeskobe hrvatskih migranata*, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske - Kršćanska sadašnjost.
- Holjevac, V. (1968), *Hrvati izvan domovine*, Zagreb, Matica hrvatska.
- Heršak, E. (ur.), (1998), *Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja*, Zagreb, Školska knjiga.
- Mesić, M. (1991), *Vanjske migracije i društveni razvitak*, Zagreb, Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu.
- Mežnarić, S. (1991), *Osvajanje prostora - prekrivanje vremena, migracije umjesto razvoja*, Zagreb, Sociološko društvo Hrvatske.
- Nejašmić, I. (1981), Povratak jugoslavenskih vanjskih migranata i njihovo uključivanje u gospodarski i društveni život zemlje, *Rasprave o migracijama*, knjiga 73, Zagreb, Centar za istraživanje migracija.
- Nejašmić, I. (1987), Statističko praćenje i neka kvantitativna obilježja jugoslavenske vanjske migracije, *Migracijske teme*, 12(3):289-301.
- Park, R. (1950), *Race and culture*, Glencoe, Ill., Free Press.
- Prpich, G. J. (1977), *Role of Returned Emigrants in Croatia: a Historical Assessment*, referat na dvanaestom godišnjem seminaru Američko-hrvatskog akademskog društva u Clevelandu.
- Rock, P. (1979), *The making of Symbolic Interactionism*, Totowa, N. J., Rowman and Littlefield.
- Sekulić, D., Šporer, Ž., Živković, I. (1995), *Asimilacija i identitet*, Zagreb, Školska knjiga.
- Skupina autora (1998), *Privatizacija u očima hrvatske javnosti*, Hrvatski centar stratejskih istraživanja, Zagreb.
- Sorokin, P. A. (1964), *Social and Cultural Mobility*, Glencoe, Ill., Free Press.
- Šakić, V. (1998), Integracijski procesi domovinske i iseljene Hrvatske. U: Šakić, V., Jurčević, J., Sopta, M. (ur.), *Budućnost iseljene Hrvatske* (str. 14-21), Zagreb, Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar".
- Thomas, W. I., Znaniecki, F. (1995), *The Polish Peasant in Europe and America: A Classic work in Immigration History*, University of Illinois Press.
- Wirth, L. (1956), *The Ghetto*, Chicago, University of Chicago Press..
- Županov, J. (1977), Druga generacija migranata, *Rasprave o migracijama*, svezak 39, Zagreb, Centar za istraživanje migracija.